

ЕТАПИ РОЗВИТКУ ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКОГО БЛАГОДІЙНОГО ТОВАРИСТВА ПОШИРЕННЯ ГРАМОТИ ТА РЕМЕСЕЛ (1973–1914)

STAGES OF DEVELOPMENT OF THE YELISAVETGRAD CHARITABLE SOCIETY FOR THE DISSEMINATION OF LITERACY AND CRAFTS (1973–1914)

У статті схарактеризовано етапи розвитку Єлисаветградського благодійного товариства поширення грамоти та ремесел (1973–1914). Установлено, що зростання кількості легальних громадських товариств, які створювалися в Російській імперії в другій половині XIX – на початку XX століть, викликано соціально-економічними та культурними потребами суспільства. Товариства створювалися для розв'язування проблем у різних сферах життя суспільства. У Єлисаветграді, як і в інших культурних центрах імперії, також створювалися легальні громадські товариства різного типу. З'ясовано, що серед найбільших досягнень єлисаветградської доброчинності в цей історичний період щодо забезпечення різних верст населення як елементарними, так і спеціальними знаннями – багата й різнопланова діяльність Єлисаветградського благодійного товариства поширення грамотності та ремесел, яке на благодійних засадах здійснювало масштабну просвітницьку, педагогічну й освітянську роботу: сприяло заснуванню навчальних закладів, організувало недільні читання літератури прогресивного спрямування, проводило значну освітню й організаційно-пропагандистську роботу серед населення та учнів навчальних закладів, влаштувало театральні вистави, концерти, художні виставки. Єлисаветградське благодійне товариство поширення грамотності та ремесел підтримувало тісні зв'язки з іншими товариствами й організаціями Російської імперії, які переслідували споріднені цілі. Обмін досвідом відбувався шляхом популяризації звітів товариств та інших друкованих праць, взаємної участі в ювілейних подіях. Установлено, що успішність товариства, його еволюція визначалися правильною організацією товариства та внеском окремих особистостей у його діяльність. Активна просвітницька й пропагандистська діяльність членів товариства відіграла провідну роль у поширенні освіти серед різних прошарків населення, сприяла розвитку шкільництва на території регіону.

Ключові слова: культурно-освітні товариства, Єлисаветградське благодійне товариство поширення грамотності та ремесел, просвітницька діяльність, громадські ініціативи.

сел, просвітницька діяльність, громадські ініціативи.

The article describes the stages of development of the Yelisavetgrad Charitable Society for the Dissemination of Literacy and Crafts (1973–1914). It is established that growth in the number of legal civil societies created in the Russian Empire in the second half of the XIX – the beginning of the XX centuries was caused by the socio-economic and cultural needs of society. Societies were created to solve problems in various spheres of society. In Yelisavetgrad, as in other cultural centers of the empire, legal public societies of various types were also created. It was found that among the greatest achievements of Yelisavetgrad charity in this historical period in providing various segments of the population with both basic and special knowledge – rich and diverse activities of Yelisavetgrad Charitable Society for Literacy and Crafts, which carried out large-scale educational, pedagogical and educational work: contributed to the establishment of educational institutions, organized Sunday readings of progressive literature, conducted significant educational and organizational and advocacy work among the population and students of educational institutions, organized theater performances, concerts, art exhibitions. The Yelisavetgrad Charitable Society for the Dissemination of Literacy and Crafts maintained close ties with other societies and organizations in the Russian Empire that pursued related goals. The exchange of experience took place through the promotion of company reports and other publications, mutual participation in anniversary events. It is established that the success of society, its evolution, was determined by the proper organization of society and the contribution of individuals to their activities. Active educational and propaganda activities of the members of the society played a leading role in the spread of education among various segments of the population, contributed to the development of schooling in the region.

Key words: cultural and educational societies, Yelisavetgrad Charitable Society for the Dissemination of Literacy and Crafts, educational activities, public initiatives.

УДК 37.018.1(043.5)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/29-1.4>

Олізько О.В.,
аспірант кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Однією з характерних рис суспільно-педагогічного руху на українських землях Російської імперії в другій половині XIX століття було створення культурно-освітніх товариств. У зв'язку з демократизацією суспільства в цей період виникли різноманітні товариства, що ставили перед собою мету дати освіту простому населенню регіону й були носіями нової, педагогічної ідеології.

Одним із таких об'єднань було Єлисаветградське благодійне товариство поширення грамотності та ремесел (1973–1914), одне з провідних товариств

Російської імперії в досліджуваний період, яке на благодійних засадах здійснювало масштабну просвітницьку, педагогічну та освітянську роботу. Товариство відігравало значну роль у громадському, соціальному, культурному житті Єлисаветграда. Громадсько-просвітницька діяльність Єлисаветградського товариства поширення грамотності та ремесел набула різних форм вияву через організаційну й педагогічну діяльність його членів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У цьому контексті заслуговують на увагу праці краєзнавчого спрямування як дореволюцій-

ного періоду – Н. Бракер [2], П. Рябкова [4], так і сучасного – І. Босої [1], Н. Калініченко [3], О. Трибуцької [6], О. Філоненко [7] та ін., у яких автори відзначають місце та роль Єлисаветградського благодійного товариства поширення грамоти та ремесел у розбудові навчально-виховних закладів і системи народної освіти на Єлисаветградщині у другій половині XIX – на початку XX століття.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом із тим мало висвітленою залишається громадсько-просвітницька діяльність Єлисаветградського товариства поширення грамоти та ремесел (1873–1914), яке на благодійних засадах здійснювало масштабну просвітницьку, педагогічну та освітянську роботу, сприяло заснуванню навчальних закладів на території краю.

Мета статті – схарактеризувати етапи розвитку Єлисаветградського благодійного товариства поширення грамоти та ремесел (1873–1914).

Виклад основного матеріалу. Своєю появою Єлисаветградського благодійного товариства поширення грамоти певною мірою зобов'язане розколу, який відбувся в тодішньому Благодійному товаристві, складником якого було Єлисаветградське ремісничо-грамотне училище. Незадоволений діяльністю вже наявного Товариства, М. Федоровський наприкінці 1871 року разом з однопдумцями розробили проект діяльності нового Благодійного товариства, метою якого була цілеспрямована опіка над навчальними закладами краю, сприяння просвітницькій роботі серед ремісників, надання їм належних технічних знань. Тож у 1873 році Єлисаветградське товариство поширення грамотності та ремесел розпочало свою діяльність. Зауважимо, що така інституція була однією з перших на українських землях Російської імперії (до цього лише в Харкові діяло засноване в 1869 році Харківське товариство розповсюдження початкової освіти) [6, с. 9].

Єлисаветградське товариство поширення грамотності та ремесел включало дійсних членів, почесних членів. Дійсні члени товариства – це члени товариства, які є прямими учасниками його діяльності, обрані товариством голосуванням або за правилами, визначеними в статуті. Почесними членами могли стати активні діячі, які досягли значних успіхів у науці.

Товариства поширення грамотності та ремесел об'єднувало людей, які прагнули служити на користь ближнього, безкорисливо віддавали свою працю й кошти на громадську справу. Активна просвітницька й пропагандистська діяльність членів товариства відіграла провідну роль у поширенні освіти серед різних прошарків населення, сприяла розвитку шкільництва на території регіону [2, с. 48].

У першому звіті товариства за 1873–1874 рр. стверджувалося, що «недостатня кількість чесних і професійних ремісників, грубе поводження

з дітьми, що віддаються на навчання в різні ремісничі заклади, моральна псування, якому вони піддаються в цих школах, чітко вказували на необхідність подібного Товариства» [5, с. 9].

Для створення легального Благодійного товариства необхідно було розробити й затвердити статут товариства, у якому визначаються мета, склад та основні напрями діяльності організації. Згідно із цим, було розроблено статут училища, який не допускав до нього дітей нехристиян. Однак міністр фінансів, на розгляд якого подавалися статuti Товариства й училища, виступив проти таких обмежень, його підтримав міністр внутрішніх справ, тому цей пункт було знято.

Перші збори засновників Товариства, які відбулися 7 жовтня 1873 р., не увінчалися успіхом. Із 163 осіб, які подали клопотання про свій вихід із складу старого Благодійного товариства, тільки частина (56 осіб) виявила бажання вступити до новоствореного товариства та ще менша частина з'явилася на загальні збори (30 осіб). На першому засіданні Товариства головою ради було обрано А. Карр'єра, кандидатом – Н. Бракер, секретарем – Ф. Нікітіна, 17 членів ради і трьох почесних членів.

На других зборах 13 жовтня 1873 р. було узгоджено 22 параграфи статуту Товариства, а також до складу товариства було обрано попечителя М. Федоровського, його помічника М. Лашенка, попечительницю А. Некрасову та її помічницю О. Коленко, членів попечительства ремісничо-грамотного училища: М. Блюменфольда, Г. Лішина, О. Рязанову, М. Шафонську [5, с. 7].

Затверджений статут Товариства створював простір для діяльності без зайвої регламентації, для розвитку ініціативи як колективу, так й окремих його членів [2, с. 48]. Згідно зі статутом, Товариство мало право відкривати недільні школи, засновувати для них бібліотеки, видавати керівництва і книги, доступні для населення за змістом і ціною, засновувати артіль ремісників і склади для їх виробів, організовувати виставки ремісничих виробів тощо.

Щоб зміцнити його та забезпечити коштами, він звертається до багатьох впливових людей, не тільки місцевих, а й по інших містах, і навіть до герцогині Единбурзької, дочки Олександра II. У цих заходах йому допомагає відомий граф Д. Остен-Сакен, що користувався великою пошаною та впливом серед місцевого громадянства. «Дарма, що про нього багато та різного розповідали, – пише М. Федоровський, – це була видатна людина і громадянин... Він допоміг мені виклопотати надзвичайно широкий на той час устав товариства, їздив зі мною в Одесу до старих знайомих, закликаючи їх до членства в товаристві».

Постійно вишукувалися нові джерела надходжень, що поповнювали касу Товариства. Це були як грошові, так і матеріальні пожертвування. Для читання лекцій до Єлисаветграда запрошува-

лися відомі професори. Товариство підтримувало зв'язки й активно обмінювалося звітами, друкованими працями, брало участь у ювілейних заходах на запрошення інших товариств, що реалізували таку ж мету й завдання [3, с. 254].

Однак, незважаючи на значні зусилля, уже з перших днів своєї діяльності Товариство потрапило у фінансову скруту, яка не давала змогу реалізовувати програмні засади діяльності. Ненадійним було джерело прибутків, що складалося із членських внесків, податкових пожертвувань, зборів від вечорів і вистав.

Брак людей і коштів не дав можливості М. Федоровському розвинути діяльність нового товариства, усі свої зусилля та енергію він укладав у засноване ним Єлисаветградське ремісничо-грамотне училище. Велику увагу приділяв благоустрою професійної школи.

Згідно з архівними даними, діяльність Єлисаветградського товариства поширення грамотності та ремесел в перші роки свого існування обмежилася виключно опікою над училищем, інші питання програмної діяльності залишилися поза увагою. Лише в 1875 р. помічник попечителя М. Лащенко виступає з пропозицією відкрити недільну школу при Єлисаветградському ремісничо-грамотному училищі. Ця пропозиція отримала підтримку в товаристві, однак коштів для її реалізації не було.

Крім того, з перших днів свого існування Товариству довелося стикнутися з інертністю громадськості. У цей період воно нараховувало не більше ніж 70 членів, із яких більшість навіть не проживала в Єлисаветграді. Як зазначає П. Рябков, тогочасна місцева громадськість «хоча й палко співчувала реформам, та була якась розрізнена, розбивалася на окремі гуртки, що не мали на увазі будь-яких найближчих практичних цілей» [4, с. 47].

Отже, тривалий час Товариство не знаходить підтримки. Лише згодом воно домагається незначної підтримки з боку Херсонського губернського земства, а потім і міста. Особливу непіддатливість у цій справі виявило Єлисаветградське земство: за весь час існування училища, яке знаходилося під безпосередньою опікою Благодійного товариства, земство тільки один раз у 1876 р. надало одноразову допомогу в 300 крб.

З виходом М. Федоровського зі складу попечительської ради, з виборами нового голови ради Єлисаветградського товариства поширення грамотності та ремесел О. Пашутіна починається новий етап розвитку Товариства. Діяльність товариства в цей період характеризується відсутністю релігійних обмежень, у чому дорікали минулих діячів товариства на чолі з М. Федоровським.

На перших загальних зборах 17 вересня 1878 р., віддаючи належне внеску М. Федоровського в розвиток Товариства, його одногосно

обирають у почесні члени Товариства; значною мірою поновлюють попечительську раду, зокрема вводять у його склад єврея Цеткіна.

Не можна сказати, що на початку діяльності оновлене Товариство не стикнулося з деякими труднощами й перепонами, зокрема, незважаючи на певні нововведення, уже на початку діяльності оновленого Товариства з'являються дві протидіючі течії – староучилищна, на чолі з Некрасовою і Рязановою, і новоучилищна, що складалася переважно з учителів земського реального училища. Зіткнення між ними відбуваються на ґрунті неузгодженості двох статутів – статуту училища і статуту Товариства. Одні члени товариства відстоювали прерогативу училища, інші – Товариства, визнаючи за останнім верховенство над училищем.

Клопотання Товариства про зменшення членського внеску з 10 крб. на 5 крб. дало хороші результати. У перші ж роки відновлення діяльності число членів Товариства досягло небачених раніше цифр – 117 осіб у 1895 р. і 183 особи в 1896 р. Безперечно, таке збільшення бажаючих стати членами Товариства не можна пояснити лиш тільки зниженням членських внесків, захоплювало не це, а новий вектор діяльності товариства, який відкривав нові перспективи.

Товариство з перших днів свого відродження поставило за правило – давати широкий розголос усім своїм діям. У звітах своїх засідань, зборів і щорічних оглядах усебічно знайомити громадськість з тим, що зроблено за той чи той період, про перспективні плани.

Вагомими досягненнями Єлисаветградського благодійного товариства поширення грамотності та ремесел у цей період були:

- зміни в статуті Товариства в напрямі полегшення доступу членів у його склад;
- до навчальної програми в Єлисаветградського ремісничо-грамотного училища введено креслення й малювання;
- з метою більшого доступу учнів до училища за ініціативою О. Пашутіна введено зміни до вступу в підготовчий клас. Завдяки цьому кількість учнів у закладі досягла 200 осіб;
- покращено й поповнено учнівську та вчительську бібліотеки училища;
- відкрито в місті безкоштовну народну бібліотеку-читальню. У цей період бібліотека нараховувала більше ніж 800 абонентів, які брали книги додому, не враховуючи читачів, які відвідували читальний зал. Затрачаючи близько тисячі карбованців щорічно, бібліотека мала в користуванні досить цінний книжковий фонд, який постійно зростає. Крім того, бібліотека мала невеликий капітал для побудови приміщень. Саме безкоштовній народній бібліотеці-читальні належить ініціатива щодо відкриття громадської бібліотеки в Єлисаветграді;

– покладено початок народному театру у вигляді загальнодоступних спектаклів;

– віднайдено деякі нові джерела, поповнення каси Товариства;

– поширеною практикою стало запрошення професорів для читання лекцій у Єлисаветграді [5, с. 40–41].

Крім того, Єлисаветградське благодійне товариство поширення грамотності та ремесел підтримувало тісні зв'язки з іншими товариствами й організаціями Російської імперії, які переслідували споріднені цілі. Обмін досвідом відбувався шляхом популяризації звітів товариств та інших друкованих праць, взаємної участі в ювілейних подіях [7, с. 87].

Висновки. Зростання кількості легальних громадських товариств, які створювалися в Російській імперії в другій половині XIX – на початку XX століть, було викликано соціально-економічними та культурними потребами суспільства. Товариства створювалися для розв'язування проблем у різних сферах життя суспільства. У Єлисаветграді, як і в інших культурних центрах імперії, також створювалися легальні громадські товариства різного типу. З'ясовано, що серед найбільших досягнень єлисаветградської доброчинності в цей історичний період щодо забезпечення різних верст населення як елементарними, так і спеціальними знаннями – багата й різнопланова діяльність Єлисаветградського благодійного товариства поширення грамотності та ремесел, яке на благодійних засадах здійснювало масштабну просвітницьку, педагогічну й освітянську роботу: сприяло заснуванню навчальних закладів, організувало недільні читання літератури прогресивного спрямування, проводило значну освітню й організаційно-пропагандистську роботу серед населення та учнів

навчальних закладів, влаштувало театральні вистави, концерти, художні виставки.

Успішність товариства, його еволюція визначалися правильною організацією товариства та внеском окремих особистостей у його діяльність. Активна просвітницька й пропагандистська діяльність членів товариства відіграла провідну роль у поширенні освіти серед різних прошарків населення, сприяла розвитку шкільництва на території регіону.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Боса І.О. Роль Товариства поширення грамотності та ремесел у художньому житті Єлисаветграда на межі XIX–XX століть. *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії*. 2011. Вип. 11. С. 145–150.

2. Бракер Н. Микола Федорович Федоровський. Перший український діяч м. Єлисавету. *За сто літ. Матеріали з громадського і літературного життя України XIX і початків XX століття*. Київ : Держвидав України, 1928. Кн. 3. С. 46–49.

3. Калініченко Н.А. Просвітницька діяльність М.Ф. Федоровського. *Педагогічний альманах*. 2016. Вип. 31. С. 250–257.

4. Рябков П.З. Краткий исторический очерк Елисаветградского Общества распространения грамотности и ремесел: 1873–1898 гг. Єлисаветград : Тип. Гольденберга, 1898. 42 с.

5. Обзор деятельности Елисаветградского общества распространения грамотности и ремесел. *Державний архів Кіровоградської області, м. Кропивницький*. Ф. 56. Спр. 1. 82 арк.

6. Трибуцька О.А. Наша мета – благодійність та просвіта. *Молодіжне перехрестя*. 2008. 21 серпня. С. 9.

7. Філоненко О.В. Освіта Кіровоградщини (Єлисаветградщини) в наукових рефлексіях українських учених (друга половина XIX – XX століття) : монографія. Харків : Мачулин, 2017. 412 с.